

Cite: Kolot, A. M., & Herasymenko, O. O. (2022). Do filosofii moralnoi ekonomiky: kontseptolohiia liudynotsentrychnosti (II chastyna) [To the Philosophy of Moral Economy: Conceptology of Anthropocentrism (Part II)]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (50), 90-117. <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.090>

<https://doi.org/10.15407/dse2022.04.090>

УДК 330.162

JEL Classification: O 100, P 400

А. М. КОЛОТ, д-р екон. наук, проф., проректор з науково-педагогічної роботи
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
03057, Україна, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1

E-mail: kolot@kneu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4393-9806

Scopus ID: 55338407700

О. О. ГЕРАСИМЕНКО, канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

03022, Україна, м. Київ, вул. Васильківська, 90-а

E-mail: herasymenkomiid@knu.ua

ORCID: 0000-0002-1122-1189

Scopus ID: 57200444567

ДО ФІЛОСОФІЇ МОРАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: КОНЦЕПТОЛОГІЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНОСТІ (II частина)

У статті викладено авторське бачення філософської платформи розбудови моральної економіки як одного із фундаментальних засновків формування нової економічної теорії, здатної віддзеркалити тренди розвитку економіки та мережевого суспільства першої половини XXI століття.

Актуальність нового погляду на розбудову моральної економіки, в якій змінюються вектори, пріоритети, ієрархія суспільно значущих дій і суспільного поступу, зумовлена гострою науковою дискусією та полемікою щодо сутності і природи екосистеми в новій соціоекономічній реальності. Мета статті — сприяння фундаментальному переосмисленню феномену моральної економіки, передумов її становлення з акцентом на людиноорієнтований розвиток, посилення ролі позаекономічного, цінностей, культури,

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2022. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2022. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

гідної праці, солідарності, що в перспективі має утвердити новий рівень соціальної якості. Для аргументації концептології моральної економіки використано загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень — теоретичного узагальнення, індукції та дедукції, абстрактно-логічний, історичний, логічного обґрунтування, гіпотетичний.

Елементами новизни є теоретико-методологічні концепти щодо сутності, природи моральної економіки та докази, що підтверджують висунуту гіпотезу закономірності її розбудови як об'єктивної реакції суспільств, їх провідних соціальних сил на нову глобальну реальність, що має науково-технічні, соціально-економічні, демографічні та інституціональні передумови. Наведено трактування моральної економіки у найбільш загальному та розгорненому формулюванні на протизвагу «продуктовому» підходу. Запропонований концепт моральної економіки розкрито через його функції — методологічну, соціально-економічну та інституціональну; організаційно-управлінську; світоглядну. Виокремлено обставини та процеси, які стримують розвиток соціально-економічних відносин на засадах людиноцентризму і постають своєрідним «тромбом» на шляху розбудови нового типу економіки. Розкрито достеменну роль культури в економічній сфері в контексті взаємозв'язку культури, етики і моральної економіки. Висунуто гіпотезу, що об'єднувальною ланкою між економікою і культурою постає цінність. Цінності розглядаються як ресурс, мотив, джерело та екзистенційний засновок позитивної соціально-трудової динаміки. Висловлено припущення щодо паралелі між явищами і процесами, які породжують дефіцит гідної праці, з одного боку, та розбудовою економіки, що претендує на статус «некультурної», «неморальної», «нелюдиноцентричної». Аргументовано висловлену гіпотезу щодо односпрямованості принципів формування та функціонування моральної економіки і феномену ідентичності. Обґрунтовується теза, що моральна економіка пришвидшить своє становлення за використання потенціалу солідаризму.

Ключові слова: моральна економіка, культура економіки, цінності, людиноцентризм, людський розвиток, ідентичність, гідна праця, соціальна якість, солідаризм, соціоекономічна (не)нормальність.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Неупереджений аналіз розвитку глобального соціуму на початку 30-х років XXI ст. доводить, що у всіх сферах суспільного буття відбуваються багатовекторні, неоднозначні, суперечливі зміни. Нова соціоекономічна реальність, в якій нині опинилось людство чи не усього світу, стала симбіозом трьох мегазрушень, мегапотрясінь — інформаційно-цифрових трансформацій, санітарно-епідеміологічних обмежень, широкомасштабної воєнної агресії з боку ізвічного ворога України, які в ментальній моделі авторів постають як «великий вибух-1», «великий вибух-2» та «великий вибух-3» [1]. Кожен «великий вибух» спричинив неоднозначні наслідки для економічного зростання та соціальної якості в глобальних і національних координатах.

Неспроможність соціуму абсолютної більшості країн світу стати на шлях стійкого розвитку, досягти очікуваних показників соціальної якості, індикаторів гідної праці та гідного трудового життя змушувало багатьох науковців, у т.ч. авторів цієї статті приділяти підвищену увагу з'ясуванню причин дрейфу світового соціуму до людино(не)центризму та визначенню

векторів подолання небажаних трендів у динаміці якості людського розвитку [2; 3]. Нашою принциповою позицією залишається та, що «соціум кінця ХХ — початку ХХІ ст. переживає хронічну хворобу, діагноз якої — неадекватність пріоритетів, спрямованість на розширення виробництва в будь-який спосіб і за будь-яку ціну, уповання на безмежне споживання; націленість на зростання, за якого немає розвитку. За світогляду економіко-центризму панує примат економічного над соціальним, недооцінка, неусвідомлення достеменної ролі позаекономічного в нашому житті» [2].

Змушені констатувати, що розбудова моральної, етичної, соціалізованої економіки, в центрі якої перебуває нова людина — людина цифрової доби, що накопичила потужний людський капітал, створила паралельний з природою світ техніки, технологій, які за можливостями часто-густо перевищують людські; людина, що активно адаптується до викликів демографічного, цифрового, кліматичного, соціального, політико-економічного характеру, і яка може і повинна розраховувати на гідне трудове і позатрудове життя, суспільно прийнятну соціальну якість — усе це залишається глобальним завданням, з яким політикум, соціальні партнери, громадянське суспільство впоратися все ще не можуть і на початку третього десятиліття поточного століття. Більше того, за багатьма напрямками соціального, соціально-трудоного розвитку глобальний соціум має усе більше «провалів», а перманентні здобутки межують із поразками.

Маємо переконання, що серед причин, які стримують розбудову моральної, людиноцентричної економіки одне з основних місць посідає домінування застарілих, неадекватних умовам сьогодення науково-прикладних засад, концептів, що чинять значний вплив на вироблення та реалізацію соціально-економічної політики як у минулому, так і нині. Цілі пласти економічної теорії на повірку виявилися цілковито марними, безкорисними і такими, що врешті-решт дали поштовх до системних провалів у розвитку глобальної економіки.

Широкий спектр проблем, що породжують світоглядні обмеження, неадекватність мислення, ціннісні асиметрії, з одного боку, та обмеженість обсягу статті, з іншого, змушують авторів зосередитися тут лише на окремих, суто політико-економічних причинах несформованості у багатьох представників соціуму (якщо не більшості) сучасного економічного і соціального мислення та людиноорієнтованих ціннісних позицій.

Широко вживаним є вислів: «Як човен назвеш, так він і попливе». Справедливим є твердження: як людина розуміє сутність економічних і соціальних явищ і процесів, так і формується її світогляд, культура мислення, мотиваційні настанови, сама філософія життєдіяльності. Мислення в цілому і економічне зокрема, значною мірою формується під впливом економічної думки, яка є провідною, домінуючою в суспільстві, а також знань, концепцій, гіпотез, що їх продукують інші економічні течії. На догоду про-

відній економічній течії — мейнстріму, яка виявилася однією з неадекватних умовам і реальним драйверам економічного поступу, прикладним економічним наукам довелося поступитися широтою підходу, міждисциплінарністю, чутливістю до ролі культури, моралі, етики в життєдіяльності людини та розвитку економіки. Реальність є такою, що економічна наука і передусім її фундамент — економічна теорія — виявилися нездатними ані концептуалізувати природу глобальних змін у світі економіки та світі самих людей, ані описати домінанти, драйвери суспільного поступу, ані запропонувати «дорожню карту» стійкого, одновекторного економічного, соціального і суспільного розвитку.

Більшість (якщо не усі) провідних економічних теорій усе ще не спроможні з наукових позицій пояснити природу та причини людино(не)центричності, що її демонструє глобальна економіка, представлена національними економічними системами та їх регіональними об'єднаннями. Дійсно, провідні теоретичні течії та їх школи упродовж останніх десятиліть зазнають поразки на «полі» соціальної якості, людського розвитку, демонструють неготовність відповісти, здавалося б, на просте, зрозуміле чи не усім, правомірне запитання: «Чому людиноцентризм на практиці не постає незаперечною цінністю, а економічний, соціальний і суспільний поступ, як правило, мають різновекторні драйвери спрямувань?». Далекі не всі творці економічної думки здатні відповісти на запитання: «Чому культура, мораль, етика, образно кажучи, опинилися по одну сторону "барикад", а економіка та її інститути — по іншу?».

Реалії останніх десятиліть є такими, що низькі темпи економічного зростання, характерні для абсолютної більшості країн, уживаються зі ще нижчими темпами людського розвитку. Тому справедливим постає висновок, що глобальна економіка — це економіка низького економічного зростання без розвитку і, передусім, людського, соціального. Складається враження, що політикум, соціальні партнери, а з ними і глобальний соціум, при звичайних, змирилися з хронічними соціальними недугами, якими є зростання соціальної нерівності та вимушеної незайнятості у різноманітних формах, збереження дефіциту гідної праці, відсутність позитивної динаміки показників, що віддзеркалюють соціальну якість у самому широкому її розумінні. Реальністю сьогодення у глобальному вимірі залишається аномальне зростання соціальної нерівності, розгортання нестійкості, прекарності у сфері праці та зайнятості; відтворення значних масштабів явищ і процесів, які породжують соціальне відторгнення, бідність, у т. ч. серед працюючих, погіршення багатьох індикаторів, які є віддзеркаленням дефіциту гідної праці.

Економцентризм або примат економічного над соціальним, нехтування принципів гідної праці, солідаризму; соціальне відчуження; зростання проявів соціальної нерівності; захід виробничої демократії; розбалан-

сованість усієї системи соціально-трудова відносин — це і багато-багато іншого є невітшними реаліями соціально-трудова сфери. Водночас це й свідчення того, що в сучасних економічних системах не виключенням, а скоріше правилом є брак культурних наративів, моралі, етики. Прикро про це писати та визнавати, що сучасна економіка у соціально-трудова, людському її вимірі — це економіка без культури; економіка, яка усе більше й усе частіше не сповідує загальноцивілізаційні цінності трудова життя, як і якості життя загалом.

Природа означеного має глибокі коріння, «за кадром» перебуває і політичне, і економічне, і морально-етичне, світоглядне, а тому дослідити увесь спектр проблем (не)розбудови економіки людиноцентричної, соціалізованої, морально-етичної у межах однієї розвідки — завдання непідйомне. У пропонованій читачам статті викладено авторський концепт постановки та вирішення завдань соціально-трудова розвитку та досягнення суспільно значущої мети — відчутного прирощення соціальної якості — на засадах культури економіки, солідаризму та ціннісно-орієнтованого суспільного поступу. Така постановка питання передбачає новий погляд на розбудову моральної економіки, в якій змінюються вектори, пріоритети, ієрархія суспільно значущих дій і суспільного поступу.

Пропоновану філософію моральної економіки автори розглядають в якості одних із фундаментальних засновків формування нової економічної теорії, здатної віддзеркалити тренди розвитку економіки та мережевого суспільства першої половини ХХІ ст. Означене матиме, на наше переконання, вагому теоретико-методологічну цінність з огляду на неспроможність сучасної економічної теорії пояснити просто про складне — природу людино(не)центризму, причини примату економічного над соціальним, відсутність стійкої позитивної динаміки людського розвитку, саму філософію економічного, соціального і суспільного розвитку у моральному, етичному, культурному вимірі.

Працюючи на випередження та прагнучи уникнути упереджених оцінок щодо назви та змісту статті, наголошуємо на тому, що у ній відсутнє моралізаторство, соціальний популізм, намагання сподобатися легкодумними гаслами і таке подібне. У пропонованій публікації насправді усе навпаки: заперечення домінуючих думок щодо формату та перспектив економічного і соціального поступу; заклик думати і діяти нетрадиційно; намагання переконати потенційних читачів у безперспективності суспільного розвитку без повномасштабного повернення культури в економічну діяльність; неприховане наполягання на тому, що суспільно очікувані економічні і соціальні результати не досягти без нового, людиноцентричного мислення, нового світогляду та нової економічної культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як свідчить генезис наукової думки, дефініція «моральна економіка» введена до обігу англійським

істориком-марксистом, засновником нової соціальної історії, прихильники якої відстоювали ідеї цілісності соціогуманітарних наук як знань про людину в суспільстві, Е. П. Томпсоном (E. P. Thompson) (1971). Стрижневою ідеєю моральної економіки, покладеною в основу досліджень Е. П. Томпсона, можна вважати складний соціальний механізм пом'якшення соціальної нерівності та нейтралізації її конфліктного потенціалу в частині уявлень про господарські функції та взаємні зобов'язання членів суспільства й організацій [4].

Дальша концептуалізація моральної економіки закладена у працях американського дослідника Дж. Скота (J. Scott) (1977). На підставі досліджень сільських спільнот, які постійно перебували на межі голоду, Дж. Скот висунув гіпотезу щодо моральної економіки виживання, фокусом якої було заощадливе споживання та відмова від ризикового інвестування ресурсів. Квінтесенція цього наукового доробку — інструменталізація моралі задля перерозподілу ресурсів [5].

У працях британського дослідника А. Сеєра (A. Sayer) (2004) моральна економіка трактується в контексті справедливості, рівності та добробуту [6]. Актуалізація моральної економіки в сучасному соціумі аргументована в дослідженнях К. Поланьї (K. Polanyi) (2002) [7], Н. Лумана (N. Luhmann) (1995) [8], Ю. Хабермаса (J. Habermas) (1989) [9], Г. Бекера (H. Becker) (1999) [10], Н. Гьотца (N. Götz) (2015) [11], Дж. Керрієра (J. Carrier) (2018) [12] під кутом дискусійних поглядів на мораль та зобов'язання в сучасній ринковій системі та громадянському суспільстві. У науковому доробку українських учених досліджується соціально-трудова проблема розглядається з різних точок зору, у різних ракурсах і представлена як етична, солідарна, соціальна економіка, які у нашому розумінні є дотичними до моральної економіки. Фундаментальні підвалини етичної економії закладено в багатогранній науковій спадщині М. І. Туган-Барановського в контексті соціальних основ кооперації (М. У. Tuhan-Baranovskyi) (1989) [13].

Акцентуємо увагу на тому, що у більшості публікацій, об'єктом дослідження яких є моральна економіка, остання розглядається у рамках «продуктового» підходу: ця економіка уособлюється з виробництвом продукції, що має важливе значення для задоволення особистих потреб соціуму — продукти харчування, інші товари широкого вжитку.

Через призму людиноцентричності, концепт якої покладено в основу авторської аргументації філософської платформи розбудови моральної економіки, вченими Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України під керівництвом Е. М. Лібанової досліджується проблематика сталого людського розвитку (Е. М. Libanova) [14]. Людиноцентризм як нова якість філософського розуміння людини, новий тип метасвіту, дотичний до вищих смислів буття особистості, перебуває у фокусі наукових досліджень В. Г. Кременя (V. H. Kremen') [15]. У наукових працях Г. А. Дмит-

ренка (Н. А. Dmytrenko) знайшли відображення питання використання філософії людиноцентризму як ідеології та національної ідеї розбудови України, формування громадянського суспільства в країні [16]. Постнекласичний людинорозмірний науковий формат світобачення розкрито у науковій праці О. Г. Задорожної (O. G. Zadorozhna), Г. В. Задорожного (G. V. Zadorozhny) [17].

Попри опрацювання різноманітних аспектів філософського розуміння екосистеми на різних етапах історичного розвитку глобального соціуму, сутність та природа моральної економіки залишаються предметом гострої наукової дискусії та полеміки й актуалізують потребу її переосмислення в новій соціоекономічній реальності в координатах людиноцентризму.

Новизна. Стаття містить теоретико-методологічні концепти щодо сутності, природи моральної економіки та докази, що підтверджують висунуту гіпотезу закономірності її розбудови як об'єктивної реакції суспільств, їх провідних соціальних сил на нову глобальну реальність, що має науково-технічні, соціально-економічні, демографічні та інституціональні передумови. При цьому розбудова економіки, здатної претендувати на статус моральної, розглядається і як стратегічний орієнтир досягнення одновекторного економічного та соціального поступу, і як реакція на суспільну вимогу розглядати людський ресурс як головну продуктивну силу та мету розвитку, і як чинник стійкого розвитку, і як умова досягнення суспільно прийнятної соціальної якості, і як самодостатня цінність людиноцентризму.

Виконане дослідження, його концепти, засновки — це, імовірно, «будівельний матеріал» для розбудови метатеорії, яка має закласти нові вектори, нові орієнтири, нові ціннісні настанови економічного, соціального, суспільного розвитку. Водночас виконане дослідження розглядаємо як привід та заклик до роздумів, появи у майбутньому нового, неординарного, дійсно значущого. Прагнули і продовжуємо прагнути не писати усе більше і більше про усе менше і менше, а користуватися міждисциплінарним підходом, повернути в економіку культуру, мораль, етику, загальнолюдські цінності.

Метою статті є сприяння фундаментальному переосмисленню сутності, природи моральної економіки, передумов її становлення з акцентом на посилення ролі позаекономічного, цінностей, культури, гідної праці, солідарності, що в перспективі має утвердити новий рівень соціальної якості.

Методи дослідження. Методологічною основою досягнення мети наукового дослідження є системний та міждисциплінарний підходи, які сприяли комплексному баченню філософської платформи моральної економіки. Для аргументації концептології моральної економіки використано загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень: теоретичного узагальнення, індукції та дедукції, абстрактно-логічний — у трактуванні моральної економіки у найбільш загальному та розгорненому формулюванні, розкритті функцій моральної економіки; історичний метод — при

розгляді генези розвитку теорії моральної економіки; логічного обґрунтування — при виокремленні обставин та процесів, які стримують розвиток соціально-економічних відносин на засадах людиноцентризму і постають своєрідним «тромбом» на шляху розбудови нового типу економіки; гіпотетичний — при висловленні припущень щодо цінностей як об'єднувальної ланки між економікою і культурою; щодо паралелі між явищами і процесами, які породжують дефіцит гідної праці, та розбудовою економіки, що претендує на статус «некультурної», «неморальної», «нелюдиноцентричної»; щодо односпрямованості принципів формування та функціонування моральної економіки і феномену ідентичності; щодо значення потенціалу солідаризму у становленні моральної економіки.

Виклад основного матеріалу. У продовження аргументації авторського бачення філософської платформи розбудови моральної економіки як одного із фундаментальних засновків формування нової економічної теорії, здатної віддзеркалити тренди розвитку економіки та мережевого суспільства першої половини XXI століття¹, наведемо науково-прикладне обґрунтування головних компонент концептології моральної економіки — культури, цінностей, гідної праці, ідентичності особистості, солідаризму — в контексті передумов, ресурсів, джерел, домінант соціально-трудового розвитку.

Культура як передумова формування нового світогляду та становлення моральної економіки

Постійно звертаючись до проблематики культури, позаекономічного, цінностей, їхньої ролі у забезпеченні стійкого розвитку автори статті на власному досвіді переконались у невичерпних можливостях культурних, морально-культурних надбань у збагаченні соціально-трудової і в цілому економічної думки. Системний науковий дискурс позаекономічного, ціннісного відкриває нові грані та нові перспективи для розуміння світу економічного, світу самих людей; дає змогу критично осмислити стан економічної науки, нездатності останньої запропонувати зрозумілу, суспільно прийнятну «дорожню карту», щоб стати на шлях стійкого, людиноцентричного розвитку. На наше переконання, для того, аби відбулася реальна інтеграція культури і економічної науки, «оцініснення» економічної теорії і практики, рух назустріч мають демонструвати і культура, і економічна наука.

Ще раз наголошуємо на тому, що основоположну природу недостатнього, неприродного «невключення» культури в теорію і практику економічного буття слід пов'язувати з протиріччям між наявним економічним індивідуалізмом і культурним колективізмом, яке відтворювалося упродовж всього XX ст. і лише у перших десятиліттях нинішнього століття на-

¹ Див.: Колот А. М., Герасименко О. О. До філософії моральної економіки: концептологія людиноцентричності (I частина). *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 3 (49). С. 65—88.

мітилися певні зрушення у теоретичних новаціях щодо ролі позаекономічного, культурного у людському розвитку.

Відомі дослідники проблематики культури в економічній науці Шурд Бегельсдейк і Роберт Маселанд переконливо доводять «як культура і економічна наука століттями віддалялися одне від одного, допоки не перетворилися у протилежності: перша означає колективні, наслідкові і конкретні структури та погляди, а друга розглядає індивідуальний, раціональний вибір як універсальний принцип поведінки. З цим глибоко закоренілим протиріччям зіштовхуються будь-які спроби возз'єднати культуру з економічною наукою, будь-які спроби з боку культурологів або економістів. Фундаментальна природа цього протиріччя робить спроби включити культуру в економічну науку проблематичними, до того ж проблеми тут глибші, аніж прийнято вважати» [18, с. 350].

З приводу протиріч, що породжують неприживлення «дерева культурного» на економічній «ниві», згадані автори зазначають: «Культура об'єднує патерни мислення і поведінки, які вважаються успадкованими і не підлягають сумніву, і тим самим не поєднуються з економічною моделлю суспільства, що складається з раціональних агентів, які цілеспрямовано планують результати своєї діяльності. Більше того, культура пов'язана з колективними, стихійними властивостями, в той час як економічна наука розглядає суспільство з точки зору індивідуальної поведінки. Нарешті ідея культурного багатоманіття, що призводить до формування різних картин світу і патернів поведінки у різних співтовариствах, чужа економічному прагненню віднайти універсальні принципи людської діяльності. З огляду на ці фундаментальні розбіжності, важко було очікувати, що культура знову розпочне відігравати помітну роль в економічній думці. Однак, починаючи з останніх десятиліть ХХ століття і впритул до сьогодення, ми спостерігаємо стабільне зростання кількості економічних досліджень в області культури...» [18, с. 78].

У розвиток попередніх засновків підкреслюється, що «культура з часом розвилася у концепцію, пов'язану виключно зі структурами й ідентичністю на колективному рівні. Переваги, ідеї та поведінка, специфічні для індивіда, звично не вважаються культурою. Навпаки, економічна наука розвилася у дисципліну, зайняту виключно ухваленням рішень на рівні індивіда. Цей контраст з самого початку ускладнює інтеграцію науки в економічне розуміння світу» [18, с. 351].

Ключові висновки авторів згаданого фундаментального дослідження:

По-перше, Шурд Бегельсдейк і Роберт Маселанд доводять та намагаються настійливо переконати потенційних читачів у тому, що «до ХХ століття культура була невід'ємною складовою економічної думки. Однак спільний ефект появи в економічній науці теорії граничної корисності та інтерпретації культури як ірраціональних, колективних відмінностей роз-

ділив культуру і економіку. Ми спостерігаємо, як сьогодні культура активно повертається в економічну думку. Відновлювальний гострий інтерес до культури серед економістів обіцяє нам “новий” розвиток, який ми повністю схвалюємо і підтримуємо. Розвиток експериментальної економіки і кроскультурних досліджень віщує нам світле майбутнє. Зростаюча теоретична складність інституціональної і поведінкової економіки також виглядає досить багатообіцяючою. Однак на сьогоднішній день нас більше радують не ідеї, які народилися в результаті роботи у цих нових напрямках, а питання, якими (знову) опікуються економісти. Формування переваг, процес прийняття рішень, інститути, що характеризують ринкову економіку, роль історії в економічних зрушеннях — усі ці теми посіли потужне місце у порядку денному дослідників. Ми бачимо, як економісти поступово відходять від відверто вузьких інтерпретацій в рамках методологічного індивідуалізму і виявляють усе більший інтерес до соціальної взаємодії і міждисциплінарних аспектів та переконань. Ми віримо, що ці зміни можуть надати економічній науці нові сили і зробити область досліджень культури в економіці критично важливим напрямком роботи у майбутні десятиліття» [18, с. 382—383].

По-друге, принципове значення для відродження культури в економічній науці та господарській практиці мають твердження авторів: «Ми вважаємо, що для того, аби успішно включити культуру в економічну науку, нам потрібно переосмислити культуру і економіку так, щоб між ними з самого початку не було протиставлення. Однак це потребує більш динамічного розуміння культури і культурних відмінностей, у якому більше уваги приділяється діям індивіда. Щоб успішно сприйняти культуру, економістам може знадобитися переглянути свою орієнтацію на модель з єдиною вершиною і пов'язану з нею схильність до універсальної теорії. На щастя, відповідні зміни вже на підході. Ми очікуємо, що природа питань, якими ми задаємося, у найближчому майбутньому ще буде змінюватися. Ми розраховуємо, що від нинішньої хвилі регресивного аналізу між країнами, який прагне встановити причинно-наслідкові зв'язки між культурою і економічним успіхом, економісти перейдуть до більш порівняльних підходів до економічної організації» [18, с. 385].

Маємо визнати, що попри вагомі докази домінування у сучасному світі економіки, яка скоріше претендує на статус «некультурної», (не)людиноцентричної, все ж з'являються ознаки переосмислення ролі культури, позаекономічного у життєдіяльності людини цифрової доби. Що стало поштовхом до активного проникнення культури в економічну науку, а згодом певним чином і в практику, що стало «спусковим гачком» у дрейфі культури у «безкультурну» економіку?

Наша відповідь на це та аналогічні запитання частково співпадає з висновками, яких дійшли Шурд Бегельсдейк і Роберт Маселанд, і які зводяться

до таких тверджень. З одного боку, просування культури в сучасну економічну науку, як вважають ці дослідники, пов'язане з розвитком тієї версії економічної науки, яка стала домінувати після Другої світової війни, що привело до її поширення на області, які раніше належали іншим наукам, і внаслідок цього до зіткнення економістів з питаннями, котрі традиційно були пов'язані з культурним аналізом. З іншого боку, від 1970-х років важливі процеси в економічних дослідженнях і економічній реальності вивели на передній план питання, на які стандартна економічна теорія не могла відповісти задовільно. Потік тодішніх експериментальних досліджень почав підточувати віру в моделі, засновані на передбаченнях про повну раціональність акторів і ефективність ринків.

Фінансова криза 2008 року, схоже, остаточно завершила цей процес. Серед інших подій, що вплинули на ситуацію, було усвідомлення того, наскільки різними бувають у різних суспільствах довготермінові економічні практики і результати; цьому усвідомленню сприяло вражаюче зростання економіки Східної Азії і відносна відсутність ринку в Африці. Нестача задовільних пояснень надихнула багатьох економістів на написання робіт про «глибинні» чинники, що визначають економічний розвиток, одним із яких могла поставати культура [18, с. 79—80].

Якщо культуру розглядати (з-поміж інших уявлень та визначень) як симбіоз традицій, вірувань, звичаїв, цінностей, що уможливають ідентифікацію і об'єднують ціннісними установками, переконаннями членів малих і великих груп, спільнот на різних рівнях ієрархічної структури суспільства, то цілком правомірним постає передбачення, а то й переконання, що культура справляє значний вплив на те, що думають, як діють представники означених спільнот, якими є і можуть бути у перспективі їхні індивідуальні та колективні настанови.

На рівні первинних виробничих підрозділів та корпорації загалом індивідуально-колективна ідентифікація формується навколо корпоративної культури, що породжує своєрідний корпоративний дух. Таку ж місію виконує культура і на рівні великих спільнот, включно націй, інших глобальних суспільних утворень, де визнані, суспільно значущі традиції, об'єднуючі соціальні звичаї, релігійні вірування формують патерни устремлінь, прагнень, переконань, що не може не впливати на економічну поведінку та результати економічної діяльності.

Попередньо оприлюднені гіпотези [2; 19] та подальші дослідження у царині ролі позаекономічного у розвитку економіки та суспільства дали змогу сформулювати такі висновки. Культура, а конкретніше, один з її продуктів — культурний капітал, що має пряме чи дотичне відношення до економічної діяльності, впливає на результати цієї діяльності, *по-перше*, через ціннісну підтримку — визначення місії, мети колективної, суспільно значущої діяльності. *По-друге*, наявність спільних для учасників економічної

діяльності цінностей впливає на способи їх включення у колективну кооперацію праці. Існування стійких настанов, переконань, традицій створює передумови для реалізації демократичних принципів управління, налагодження горизонтальних зв'язків між учасниками колективної діяльності, зведення до мінімуму авторитаризму, вертикальної ієрархії, що є відлунням відносин підпорядкованості / уполегливості, як атрибута економіки індустріальної доби. Отже, йдеться про те, що економічна культура та її базова складова — спільні цінності — «працює» на формування сучасної, постіндустріальної культури управління. *По-третє*, економічна культура, що її сповідують учасники економічної діяльності, відіграє визначальну роль у формуванні мотиваційних настанов. *По-четверте*, культурний, ціннісний потенціал, яким володіють групи, колективи структурних підрозділів, персонал корпорації (організації) загалом здатний позитивно впливати на утвердження принципів гідної праці, людиноцентризму, соціалізації соціально-трудова відносин. І зарубіжні, і вітчизняні практики ведення бізнесу, як і економічної діяльності в цілому переконують у наявності прямої залежності між корпоративною культурою, що базується на суспільно визнаних, соціокультурних, морально-етичних принципах та здобутках, і дієвістю соціально-трудова політики на корпоративному рівні.

Повертаючись до реалій сьогодення, змушені констатувати, що реальні здобутки на національному рівні і в глобальному вимірі у царині розвитку культурного капіталу та його позитивному впливові на людиноорієнтований, соціалізований суспільний поступ залишаються мізерними, а надбаня часто-густо межують з поразками. Один із відомих дослідників проблематики «економіка — культура» Марк Кассон ще в 90-х роках минулого століття зробив невтішний висновок: «Економіка лише вчиться домовлятися з культурою. Всього декілька років тому теоретик економіки, як правило стверджував, що культура ніяк не відбивається на економічних показниках; усе, що важливе, знаходить пояснення через ціну — реальні ціни на зовнішніх ринках і тіньові ціни на внутрішніх. Сьогодні теоретик, скоріш за все, визнає, що культура важлива, але у той же час буде стверджувати, що значення культури економіка не може, та й не повинна намагатися пояснити» [20]. І далі Марк Кассон акцентує на тому, що подібні твердження нічим не виправдані. Насправді неупереджений економічний аналіз може і має досягти прогресу у з'ясуванні достеменної ролі культури загалом і економічної, зокрема, у досягненні прогресу в розвитку економіки і суспільства.

Отже, і в перших десятиліттях нового сторіччя наукова спільнота не спромоглася досягти прориву як у поясненні природи, трендів розвитку культурного капіталу, так і у розкритті механізмів впливу позаекономічного, культурного на стійкий розвиток. Залишається відкритим, не з'ясованим, не поясненим з наукових позицій пласт проблем, що пов'язані з

імплементациєю культури, її цінностей у практику людиноцентризму, людинократії.

Маємо констатувати, що теоретичні суперечки між представниками різних наукових шкіл, які до того ж нерідко презентують діаметрально протилежні погляди на засадничі основи економічного і соціального розвитку, щодо ролі, місця, значення, ієрархії культурного пласту світової цивілізації, не вщухають. Більше того, як тільки з'являються нові незаперечні факти посиленого внеску культурних чинників на прикладі тієї чи іншої країни, так і з появою фактів іншого звучання, коли окремі країни здобувають прорив в економічному поступі, не маючи відповідного культурного коду, суперечки зазвичай оживають. При цьому в «хід» йдуть й наукова аргументація і підміна понять, некоректні порівняння, фальсифікація даних тощо.

Заперечувати роль культури і всього того, що за нею перебуває — традицій, звичаїв, вірувань, цінностей — наважується у відкритій формі усе менше представників наукової спільноти. Водночас серед цієї спільноти залишається вагомий прошарок тих, хто усвідомлено-неусвідомлено занижує роль культурного капіталу, керується напівмертвими теоретичними засновками, які свого часу створили образ «людини економічної» і десятиліттями не можуть побороти неприродне, штучне — економоцентризм, примат економічного над соціальним; другорядність надбудови, позаекономічного, ціннісного.

Попередні дослідження авторів, що «приросли» новітніми науковими результатами, поштовхом до отримання яких стали два великих лиха — пандемія коронавірусу та моральне юродство нашого північного сусіда, що охопило країну та призвело до масштабної жахливої військової агресії.

Чи не у кожної свідомої людини не може не з'явитися думка, а згодом і переконання, що на політичному, політико-економічному, економічному, соціальному олімпі у глобальному вимірі «щось пішло не так». І це «не так» сталося не вчора, упродовж останніх десятиліть накопичувалася критична маса несправедливості, знижувалась «планка» моральності, духовності, відповідальності.

Знехтувано справедливими твердженнями окремих представників наукової спільноти щодо досягнення глобальним світом економічних меж зростання, як заклики змінити вектори зі зростання на розвиток. Прикро про це писати, але так звана наукова еліта упродовж останніх десятиліть не повноцінно виконувала свою суспільну місію, а то й опинялась на узбіччі розвитку глобальної економіки і мережевого суспільства, які розвивалися часто-густо не завдяки, а всупереч «науковим розробкам»². Еконо-

² Достатньо ознайомитись з монографією Банерджі А., Дюфло Е. Дієва економіка для важких часів // Пер. з англ. Р. Клочко. Київ: Наш формат, 2021. 416 с.

міка, без сумніву, має прирости культурою, достеменними, а не удаваними цінностями. Таке прирощення потребує нових поглядів на джерела, рушійні сили економічного і суспільного поступу, нових світоглядних проривів (у середовищі самих науковців, завданням яких є визначення тенденцій та доміант економічного, соціального і суспільного буття).

Позиції авторів щодо співвідношення економіки і культури, впливу останньої на соціально-економічний розвиток є близькими до тих, що їх сповідує відомий дослідник цієї проблеми Девід Тросбі, який в епілозі до монографії «Економіка і культура» робить такі заключні висновки: «На більш широкій світовій арені, де розігруються регіональні, національні і міжнародні драми, економіка і культура можуть розглядатись як дві фундаментальні рушійні сили, що формують людську поведінку. Бажання контролювати матеріальні ресурси, особливо з боку тих, хто й так достатньо заможний, здається абсолютно не подоланим, і воно управляє більшою частиною того, що ми розглядаємо як економічну діяльність. У той же час нематеріальні імпульси — потреба в ідентичності приналежності, творчому самовираженні, зв'язках з іншими людьми, тобто усе те, що ми можемо узагальнити у понятті “культура людини”, виявляє глибокий вплив на те, як ми сприймаємо світ, як інтерпретуємо наше у ньому місце і як себе поводимо.

Ці дві основні сили, економічна і культурна, розглядаються багатьма оптимістично. З матеріальної точки зору у багатьох сенсах ми живемо у найкращі часи. Технологічна революція кінця другого тисячоліття обіцяє ще більш вражаючі досягнення у третьому; можливо, ми навіть можемо передбачити майбутню утопію, в якій примара бідності, прокляття хвороб, монотонна робота і виснажливий вплив безробіття будуть подолані назавжди. Подібним чином позитивний погляд на культурний розвиток вказує на появу більш артикульованих моделей культурного самовираження і взаємодії, коли у глобально взаємопов'язаному світі вітається локальне культурне різноманіття, кооперативна поведінка і довіра переважають над конкуренцією і підозрілістю, де стійкість заміщує експлуатацію, а креативність і насолодження мистецтвом розквітають» [21, с. 228—229].

Неупереджений аналіз свідчить, що історія взаємозв'язку, співіснування та взаємовпливу культури, з одного боку, та економічної науки і практики, з іншого, є непростою, вкрай протирічливою і немає більш-менш узгодженого розуміння природи наявних розбіжностей.

Цінності як ресурс, мотив, джерело та екзистенційний засновок позитивної соціально-трудової динаміки

Що насправді досліджують науковці, в яких у назві їх проєктів домінує словосполучення «економіка і культура»? Відповіді на це запитання досить проблематично, оскільки предметне поле дослідження характеризується розмаїттям і на практиці постає як теоретико-прикладний аналіз:

- культури як сфери діяльності, у різних її проявах, у т. ч. економічному вимірі;

- культури як інституту, що продукує культурні цінності та впливає на формування світогляду та культурного капіталу;

- культурного контексту економічної діяльності, а саме впливу культурного багатства суб'єктів господарської діяльності на форми і методи економічної діяльності, її результативність, у т. ч. продуктивність індивідуальної і колективної праці у специфічній сфері діяльності, якою є культура;

- культурного виміру розвитку економіки і суспільства, значущості культурного капіталу у забезпеченні стійкого розвитку;

- соціо-культуроекономіки — взаємовпливу та взаємозумовленості соціального, культурного і економічного в діяльності інститутів економіки та суспільства.

Можна передбачити, а то й стверджувати, що об'єднувальною ланкою між економікою (і як теорією, наукою, і як інститутом, сферою діяльності) та культурою постає *цінність*. Останню можна розглядати як фундамент, де будується спільний розгляд економіки і культури.

Слід дослухатись до аргументації та висновків відомого австралійського дослідника економічних аспектів культурної діяльності і культурного контексту економіки Девіда Тросбі, який зазначає: «Можна припустити, що на якомусь глибинному рівні концептуальні засади, на яких базується і економіка, і культура, мають справу з поняттям цінності. Звичайно, теорії цінності відігравали центральну роль у розвитку економічної думки з часів Адама Сміта, і якою б не була висхідна дисциплінарна позиція для розгляду культури, чи то естетика або сучасна культурологія, питання цінності тут також посідають центральне місце» [21].

Кризовий стан економіки як теорії, науки, теоретико-прикладної платформи економічного і суспільного буття має багатопланову природу та походження. Серед чинників, що продукують теоретичний, науковий, політико-економічний (не)розвиток економіки у її багатовимірному плані, чільне місце належить ціннісним, світоглядним «провалам», що були і залишаються іманентною складовою сучасної економічної думки.

Маємо засвідчити, що позаекономічні, морально-духовні, кроскультурні ціннісні аспекти економічного, соціального, суспільного (не)розвитку тривалий час перебувають в епіцентрі наукових досліджень авторів цієї статті. У багатьох попередніх наукових публікаціях автори наголошували, що нас не лише бентежить, а без перебільшення лякає спостережливе ставлення багатьох представників наукового корпусу до негативних драйверів економічного й суспільного поступу, що мають ціннісне, світоглядне походження. Колишня економічна і соціальна культура мислення значною мірою втратила життєдіяльний, творчий, людиноцентричний потенціал, а формування нового, адекватного реаліям першої половини ХХІ ст. та

потребам стійкого розвитку і досягнення суспільно прийнятної соціальної якості, відбувається вкрай повільно та протирічливо. Переконані у тому, що нездатність глобальної економіки стати на шлях стійкого розвитку з орієнтацією на суспільно затребувані показники соціальної якості, людиноорієнтовані стандарти суспільного поступу має здебільш морально-духовне, світоглядне походження, а точніше, зумовлене «збоями» в суспільній свідомості, ціннісній орієнтації соціуму. Реальність є такою, що на практиці у глобальному вимірі спостерігаємо асиметричність спрямувань економічних, соціальних, культурних та інших життєво значущих цінностей.

У комплексі завдань, що спрямовані на розбудову етичної, моральної, солідарної економіки, найважливіше місце посідає імплементація культурних цінностей в процес стійкого, людиноцентричного розвитку. Йдеться про те, що загально визнані культурні цінності мають стати свого роду платформою формування цінностей життєдіяльності людини та її трудового життя, зокрема їх узгодженого, одновекторного розвитку як з економічними, так і позаекономічними цінностями.

Перш ніж розглядати теоретико-методологічні, прикладні аспекти спрямування позаекономічного, у т. ч. морально-етичного, світоглядного у царині стійкого, людиноцентричного розвитку, звернімося до теоретичних засад категорії, феномену «цінності», її складових, — з акцентом на культурні, морально-етичні аспекти цього інституту.

Вихідним засновком для розгляду цієї проблематики оберемо такий: культура в будь-якому значенні, будь-якій іпостасі завжди асоціюється з культурною ідентичністю, особливою формою вираження, відрізняється від цінності, яка має економічне походження та прояв. В економічному дискурсі цінність має прояв у корисності, ціні, вартості. Культурна ж цінність виражена у культурних феноменах — музичний твір, художнє полотно, художній твір, суспільна традиція, колективна норма поведінки тощо.

Культурні цінності мають особливе значення для формування людини моральної, духовної, освіченої, соціалізованої, відповідальної. Переконані, що культурні цінності мають вплив й на економіку, але не прямо, а опосередковано через індивідуальні, колективні та суспільні культурні (моральні, духовні, етичні) настанови, переконання, вірування, традиції. Отже, йдеться не про проголошені важливості, корисності, а про усвідомлені, сприйняті на рівні напівсвідомості установки, особистісні переконання, які «працюють» на ідентифікацію учасників суспільно корисної праці, об'єднують людей, породжують новий культурний ген, новий тип мотиваційних настанов, новий рівень культурологічної солідарності.

Маємо засвідчити активізацію досліджень багатопланової проблематики цінностей переважно за участю представників західних наукових шкіл. Яскравим підтвердженням такого твердження стало видання монографії,

авторкою якої є Маріана Маццукато [22]. В анотації до монографії стисло, лаконічно, просто викладено про складне. Ось деякі з тез анотації:

- індикатором цінності у сучасному світі стала ціна, а не цінність;
- втративши здатність усвідомлювати різницю між створенням і вилученням цінності, сучасні економісти полегшили певним особам можливість називати себе створювачами цінності і в процесі її відбирати;
- розуміння того, якою мірою міфи про створення цінності оточують нас всюди, є головним предметом цієї книги;
- необхідно вийти за рамки вирішення ізольованих проблем і виробити загальні принципи, що дають змогу сформулювати новий тип економіки — економіки, яка буде працювати на загальне благо, а для цього необхідно повернути категорію цінності у центр економічного мислення.

Спотворення цінностей життя загалом і трудового, зокрема, має свою природу, історію, причини, філософію — філософію асоціального розвитку. «Провали» у людиноцентричності суспільного поступу мають багатопланове походження, а однією з основних причин несповідування людинократії є, на наш погляд, домінування в економічній теорії т.зв. мейнстріму, з його маніакальним сповідуванням індивідуалізму, раціонального вибору, примату економічного над соціальним і суспільним розвитком, нехтуванням або ж принаймні недооцінкою морально-духовного, ціннісного, а отже, й культури у самому широкому її розумінні у забезпеченні стійкого суспільного поступу, досягненні суспільно прийнятної соціальної якості. Отже, сама філософія, ідеологія мейнстріму є такою, що вони не сприймають ціннісні наративи, останні не «вписуються» у методологічний індивідуалізм, штучно створений образ «людини економічної», людини напівробота, яка опікується лише раціональним, економічно значущим.

Мейнстрім продовжує здійснювати свій «внесок» у формування асоціального, людино(не)центричного розвитку. Цей доробок, за нашою оцінкою, «усе ще переповнений міфами, судженнями, з яких складається гігантська теоретико-практична конструкція економоцентризму, максимізації прибутковості, економічного зростання за будь-яку ціну, що не супроводжується розвитком людини — її можливостей, потенціалу, морально-духовної компоненти, соціальної якості буття. Такий “науковий” супровід постає як ідеологічне підґрунтя політики економічного зростання без розвитку, образно кажучи, це “витіснення” економічно активної людини на узбіччя соціально-економічного поступу» [3, с. 97].

Є всі підстави підтвердити раніше зроблені нами висновки, що «масові прояви людино(не)центричності, які мають місце на зламі двох тисячоліть у глобальному вимірі, є не лише наслідком системного провалу соціально-трудової політики під впливом неоліберального спрямування політики загалом. Коріння цієї проблеми значно глибші, їх слід розглядати в контексті цілої низки демографічних, техніко-технологічних, інститу-

ціональних, політико-економічних, соціокультурних явищ і процесів, поєднаних ланцюгом причинно-наслідкових зв'язків. На наше переконання, “коріння” економцентризму, як і ґрунт, з якого він “живиться”, слід пов'язувати зі спотвореними цінностями життя загалом і трудового, зокрема» [3, с. 97].

Гідна праця як домінанта моральної економіки

Нашою гіпотезою є та, що на практиці можна прослідкувати паралель між явищами і процесами, які породжують дефіцит гідної праці та розбудовою не лише на національному рівні, а й у глобальному вимірі економіки, яка претендує на статус «некультурної», «неморальної», «нелюдиноцентричної».

Впевнені, що немало членів соціуму, як і автори цієї публікації, ставили і продовжують ставити перед собою і оточуючими запитання: «Чому зберігається дефіцит гідної праці, як і дефіцит культури та етики в економіці?», «Чому набуває аномальних проявів соціальна нерівність?», «Чому “дерево” гідної праці так погано приживається у світовому просторі (і, на жаль, на українській землі), а якщо і приживається, то чому не родить?».

Свою відповідь на ці запитання автори статті намагалися сформулювати ще декілька років тому [2]. З урахуванням останніх досліджень більш розширена відповідь на поставлене запитання є такою. Фундаментальною причиною людино(не)центричного розвитку, як і кризи гідної праці та соціальної якості у самому широкому її розумінні, є криза цінностей, яку переживає соціум уже й на початку третього десятиліття XXI ст.

Кризи соціально-трудового життя економічно активної людини, яка, на жаль, не перебуває в епіцентрі стійких, позитивних соціальних зрушень — це кризи здебільш не економічні, вони позаекономічні, морально-духовні, світоглядні. Парадокс полягає в тому, що політикам, соціальні партнери, інші інститути та суб'єкти соціально-економічного поступу значно більше знають про всі навколишні світи (природи, техніки, інститутів тощо) та інтенсивно їх трансформують, але менше знають та вкрай недостатньо опікуються своїм світом — світом самих людей.

Наступний парадокс — це існування уявної, часто викривленої зони, яку людина вважає зоною свого комфорту, нормальності, нібито заданих форматів, приреченостей. Консерватизм, упокореність, світоглядні обмеження не дозволяють вирватись із цієї ілюзорної зони нормальностей, із зони примарних цінностей, які насправді цінностями не є. Ще і ще раз наголошуємо на тому, що нинішній домінуючий світогляд — це світогляд економцентризму, свідомого чи несвідомого несприйняття достеменної ролі та місії соціального в нашому житті; це світогляд, побудований переважно на міфах, спотворених цінностях.

За авторською концепцією моральна економіка має передбачати утвердження нового рівня, якісне прирощення та стійку позитивну динаміку

Рис. 1. Характерні ознаки інститутів праці та зайнятості в економічних системах з рисами людино(не)центризму та в моральній економіці
Джерело: складено авторами.

розвитку інституту гідної праці. Саме цей інститут визначено нами в якості чи не основного драйвера, трудового базису моральної економіки, першочерговим критерієм відповідності останньої принципам людиноцентричності (рис. 1).

Переконані, що за умов, коли людиноцентризм ані для політикуму, ані для соціальних партнерів не постає в якості основного вектора соціально-економічного розвитку, «світ загалом і світ праці зокрема, стають усе полярнішими, розшарованішими, диференційованішими, а отже, усе більш нестійкішими, несправедливішими. І асиметрії за таких умов стають уже не винятком, а правилом» [2, с. 5].

Ідентичність особистості в контексті моральної економіки

Однією з наших гіпотез є й та, що проблематика ідентичності, яка в останні роки широко обговорюється на шпальтах передусім зарубіжних видань, отримує імпульс прикладного розв'язання, імплементації в практику суспільного буття за її розгляду у контексті розбудови моральної економіки. Основний засновок цієї гіпотези — односпрямованість принципів формування та функціонування моральної економіки (вона ж і етична, і людиноцентрична) та феномену ідентичності. Останній, як стверджує гуру

сучасної соціології Френсіс Фукуяма, «... виростає з розмежування між внутрішнім “я” і зовнішнім світом суспільних правил і норм, який не визнає належним чином цінності й гідності внутрішнього “я”. Але тільки в наші часи утвердилася думка, що справжнє внутрішнє “я” цінне саме по собі, а зовнішнє суспільство систематично його недооцінює». І далі Френсіс Фукуяма справедливо наголошує на тому, що «не внутрішнє “я” потрібно змушувати відповідати суспільним правилам, змінюватися повинно само суспільство» [23].

Для того, щоб змінилось суспільство, має змінитися економіка. Таке твердження впливає з попередніх досліджень авторів [3, с. 221—235] та повністю узгоджується з думкою автора бестселера «Квантова економіка», що проходить червоною лінією через зазначене піонерне видання [24]. Тією економікою, яка здатна «олюднити» суспільство, забезпечити людиноцентричний розвиток, і є моральна економіка.

Попередні розвідки, проведені авторами у процесі дослідження природи, векторів розвитку нової економіки та мережевого суспільства, переконують у тому, що теоретико-прикладні засади стійкого, людиноцентричного розвитку отримують суттєве приращення за включення до їхнього інструментарію проблематики ідентичності головного ресурсу та цінності сучасності — людини цифрової доби.

Маємо констатувати, що філософські, методологічні, прикладні аспекти ідентичності в цілому й ідентичності учасників суспільно корисної праці, які є носіями морального ідеалу, внутрішнього «я», яке чи не постійно перебуває у конфлікті, перманентних протиріччях із зовнішніми світами і передусім — світом самих людей, були здебільш поза увагою вчених-економістів. Нашою гіпотезою є та, що розбудова моральної економіки — реальний спосіб спрямування ідентичності, образно кажучи, у мирне русло, досягнення узгодженості між внутрішнім «я» і зовнішнім світом суспільних правил і норм.

Слід підкреслити, що поняття ідентичності має відносно коротку історію. «Підґрунтям ідентичності, — зазначає Френсіс Фукуяма, — стало усвідомлення розриву між внутрішнім і зовнішнім. Люди почали вважати, що всередині них прихована їхня справжня, істинна сутність, і вона якось чином конфліктує з роллю, яку їм відвело суспільство. Сучасна концепція ідентичності наділяє найбільшою цінністю справжність, підтвердження значущості тієї внутрішньої сутності, якій не дозволяють себе виражати. Вона на боці внутрішнього, а не зовнішнього “я”» [23, с. 36].

Розмірковуючи над проблематикою, що прямо чи побічно пов'язана з розбудовою моральної економіки, автори дійшли висновку щодо необхідності введення у науковий дискурс інституту ідентичності, розглядати останній у контексті культури, моралі, гідності як опору і водночас індикаторів розбудови пропонованої економічної системи.

Чи не є така постановка питання перебільшенням, штучним поєднанням явищ, процесів, інститутів, які традиційно розглядаються як певні автономії? Прагнучи дати лаконічну та переконливу відповідь на поставлене запитання, акцентуємо увагу потенційного читача ось на чому. Неоцінним внеском у пояснення природи ідентичності та того, як ідентичність змінюватиме світ, є піонерні судження, концепти у цій царині, які належать Френсісу Фукуямі. «... політика ідентичності охоплює велику частину політичної боротьби в сучасному світі — від націоналізму й ісламізму до політики в африканських кампусах. Гегель навіть твердив, що боротьба за визнання — головна рушійна сила людської історії, ключ до розуміння появи сучасного світу» [23, с. 23].

Для усвідомлення природи ідентичності, її ролі та значення у житті кожної людини корисним буде дослухатися до цих тверджень Френсіса Фукуями: «Від ідентичності й політики ідентичності нікуди не подінешся. Ідентичність — це, за висловом Чарльза Тейлора, “могутній моральний ідеал, який дійшов до нас”, і вона поширилася на різні держави й культури, бо в її основі лежить універсальна особливість людської психіки — тимос. Цей моральний ідеал каже нам, що в нас є справжнє внутрішнє “я”, якого не визнає світ, і наводить на думку, що, можливо, все суспільство фальшиве й утискає нашу свободу. Він поміщає у фокус нашу природну потребу у визнанні нашої гідності й дає нам мову, щоб висловити обурення, яке ми відчуваємо, якщо нашої гідності не визнають» [23, с. 154].

Не випадково ще у 20-х роках минулого століття соціологи (У. Ліппман, В. і Д. Томаси) висловили гіпотезу, що поведінка людей визначається не дійсністю, в якій вони існують, а суб'єктивною реальністю, яка формується у їхніх головах [25; 26]. Реальна, конкретна людина рідко коли буває з «усередненими» характеристиками, безпристрасною, послідовною, суто раціональною. Не із заскорузлих теоретичних кліше, а з повсякденної практики кожна думаюча людина може підтвердити, що представники соціуму у більшості є самотніми, індивідуалізованими особистостями, які водночас мають безліч вад і серед них спостерігаємо часто-густо емоційну невірноваженість, нестаток знань, брак життєвого досвіду, невміння діяти послідовно, виважено, системно, нестаток морально-духовних якостей, невміння адаптуватися до швидкоплинних змін. Теорія аргументовано доводить, а практика переконливо підтверджує: якщо в класичних теоретичних засновках людина постає як економічний агент, який максимізує вигоду, діє виключно раціонально, реалізує щоденно свій економічний інтерес, то серед собі подібних бачимо більш складну, багатовимірну особистість, яка водночас любить і ненавидить, співчуває і проявляє агресивність.

Солідаризм у контексті розбудови моральної економіки

Маємо засвідчити, що проведене дослідження щодо природи та перспектив розбудови моральної економіки підтвердило гіпотезу, сформульо-

вану у такий спосіб: наростання асиметрій у царині соціально-економічного розвитку, порушення ще нещодавно існуючої архітектури світоустрою, загострення природно-кліматичних умов життєдіяльності, відсутність впевненості, що коронакриза буде подолана найближчими роками, формують запит на утвердження нового, людиноцентричного світогляду та продукують потребу в узгодженні, солідаризації інтересів, об'єднанні зусиль, потенціалу всіх учасників суспільно корисної діяльності. Складовою альтернативних сценаріїв подальшого економічного й суспільного розвитку може і повинне стати залучення потенціалу солідаризму в найширшому його розумінні. Йдеться не лише про необхідність солідарних дій щодо захисту соціальних прав і свобод, а й про пошук нових платформ солідаризації інтересів, появу нетрадиційних і розвиток дотеперішніх господарських практик на принципах солідаризму та соціальної відповідальності.

Особливої актуальності та прикладної значущості набуває солідаризм нині, коли відбуваються значні трансформаційні зрушення й соціум постав перед черговими викликами та загрозами у царині соціальної якості. Саме солідарні дії усіх соціальних партнерів розглядаються нами в якості однієї із підвалин розбудови моральної економіки.

Новий виток розгортання суспільної спіралі солідаризму — це й звернення до неоціненої належним чином ідеї колективно-кооперативних, узгоджених, соціалізованих дій, яка свого часу була представлена у теоретичній спадщині М. І. Туган-Барановського.

У своїх попередніх дослідженнях, що корелюють з означеною проблематикою та розбудовою економіки людиноцентризму, автори закликали дослухатися фундаментальних ідей, політико-економічних засновків стосовно соціалізованих, солідарних дій, які належать автору теорії соціального контракту Леону Буржуа [3, с. 99, 257]. Кожна неупереджена, соціально відповідальна людина не може не поділяти основну засадничу ідею цієї теорії, яка полягає у тому, що забезпечення добробуту й стійкого розвитку може досягатися не за реалізації революційної утопії, а завдяки взаємним зобов'язанням і договору між провідними сторонами та суб'єктами соціального діалогу.

Звертаємо увагу на необхідність творчого застосування у практиці українського солідаризму теоретико-прикладних надбань, що належать американській економістці і політологу, професорці університету Індіани Еліно́р Остром. У монографії «Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії» вона системно розглядає одну з найскладніших і спірних проблем позитивної економії: як організувати використання спільних ресурсів, як створити стабільні інститути самоврядування та об'єднати ціннісні компоненти й потенціал усіх учасників економічної діяльності [27].

Маємо переконання, що моральна економіка пришвидшить своє становлення за використання потенціалу солідаризму. Підтвердженням цьому

є досвід попередніх історичних періодів, який свідчить про те, що співтовариства самоуправління є надійним способом подолання кризових явищ, особливо на переломних етапах розвитку економічних систем. Їх потенційні переваги пов'язані з партнерством в організації спільної справи, розподілом результатів економічної діяльності за чіткими, зрозумілими критеріями; урахуванням регіональної специфіки організації виробництва та споживання.

Висновки. Подані у статті засновки, гіпотези, концепти носять здебільш постановочний, концептуальний характер з огляду на «незоране поле» цілини моральної економіки та обмеження щодо обсягу статті. Наступний цикл статей (деякі з яких уже підготовлені до друку) має деталізувати оприлюднену концептологію та започаткувати рух від філософії до практики розбудови моральної економіки. Принагідно звертаємо увагу потенційних читачів, що автори не заперечують можливість та доцільність використання низки інших назв, характеристик, термінологічних новацій, аналізуючи сучасну економічну систему — від постіндустріальної економіки аж до економіки щастя. Більшість із назв (інтерпретацій) економік першої половини ХХІ ст. мають право на існування, оскільки дають уявлення про складний світ економічної діяльності, її багатоманітність, різноманітність характеристик, різновекторність траєкторій формування, функціонування та альтернатив розвитку.

Наполягання на широкому використанні поняття «моральна економіка», а головне — сповідуванні філософії людиноцентричної економіки — це не данина моді, не бажання урізноманітнити, механічно розширити термінологію. Пропоноване має інший, на наше переконання, суспільно значущий задум та спрямованість. Філософія моральної економіки, якої дотримуються автори, це свого роду різновид християнської віри та переконань, що людина може і повинна перебувати в епіцентрі економічного, соціального і суспільного поступу, що вона (людина) має бути не за замовчуванням, не на словах, а насправді основною цінністю і метою суспільного розвитку.

Становлення моральної економіки, за нашою оцінкою, буде і тривалим, і тернистим, і нелегким. Успішність чи неуспішність її розбудови значною мірою залежатиме від того, наскільки усвідомленим, цілеспрямованим буде суспільний поступ у напрямку подолання «некультурного», «неморального», «неетичного» у домінуючій економічній системі. А розпочинати цей поступ маємо з усвідомлення самої філософії моральної економіки, її цінностей та значущості для членів мережевого суспільства, з просвітництва у самому широкому його розумінні, формування нової культури суспільного прогресу. Щоденно переконуємося самі і прагнемо переконати інших (хто ще сумнівається в цьому), що немає нічого практичнішого за науково вписану, міждисциплінарну, методологічно виважену економічну теорію, у т.ч. й теорію моральної економіки, її філософії. Спочатку було слово...

Закликаємо не мислити категоріями-гаслами — «позаекономічне — має значення», «культура — це значимо», «морально-етичне спрямування — це важливо» і подібними сентенціями. Такі «глибокі» заклики, гасла не лише не мають наукової значущості, а й стають на заваді пошуку нових опор стійкого розвитку та здійснення прориву у досягненні стандартів соціальної якості, на які розраховує соціум у XXI ст.

Автори статті закликають до опанування нового погляду на природу моральної економіки, до неупередженого аналізу причин людино(не)центризму, до усвідомлення нагальної потреби насичення соціально-економічного розвитку першої половини XXI ст. цінностями культури, моралі, етики. «Червоною лінією» через цю, як і попередні публікації авторів, проходить думка щодо необхідності зміни векторів соціально-економічного, соціально-трудового розвитку.

У розвиток поданого вище зазначимо, що справа не тільки і не стільки в удосконаленні наявного методологічного апарату, як у необхідності включення у предметну область соціально-економічних, соціально-трудо-вих досліджень тих явищ, процесів, інститутів, які ігнорувалися або недооцінювалися представниками економічних наукових шкіл та перебували в орбіті інтересів філософів, соціологів, психологів, культурологів, політологів та інших науковців — не економістів.

Усе, що оточує нас за сучасної цифрової доби, є міждисциплінарним за природою, суттю, філософією розвитку. Втім у теорії, свідомості, мисленні, культурі спостерігаємо домінування іншого — монокультури, номислення, монотеорій. Усе це, як і багато-багато іншого, постає і викликом, і тромбом, і загрозою на шляху до стійкого, людиноорієнтованого розвитку. Нам імпонують підтвердження наших висновків, що переповнюють монографію сучасного ідеолога соціальної філософії — Андерса Індсета, який, зокрема, наполягає на такому: «Нам потрібне справжнє Просвітництво, або ж Ренесанс мислителів. Нам потрібна практична філософія та революція свідомості. Нам потрібно поєднати гуманітарні й природничі науки та побудувати суспільство здорового глузду. Задля подальшого розвитку суспільства необхідні мотивація та новий двигун прогресу. Інакше кажучи, нам потрібна нова операційна система для економіки» [24, с. 9].

Вважаємо за необхідне включити до орбіти міждисциплінарних досліджень у цій царині представників якомога більшої кількості споріднених наукових шкіл.

Маємо надію, що за розбудови моральної економіки світ самих людей стане іншим і втратить сенс нині популярна сентенція: «У дійсності все не так, як насправді»!

Чекаємо на підтримку та об'єднання зусиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні формати організації трудової діяльності: природа, виклики, траєкторії розвитку. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 59—76.
2. Колот А., Герасименко О. Цінності трудового життя та гідна праця: філософія взаємодії і розвитку. *Україна: аспекти праці*. 2016. № 1—2. С. 3—13.
3. Колот А. М., Герасименко О. О. Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку: монографія. Київ: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2021. 488 с.
4. Thompson E. P. The Moral Economy of the English Crowd in the XVIII Century. *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*. New York, 1971. P. 185—258.
5. Scott J. Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia. New Haven, 1977.
6. Sayer A. Moral Economy. Lancaster University, June 2004.
7. Поланьї К. Велика трансформація: політичні і економічні істини нашого часу / Пер. з англ. А. Васильєва і А. Шурбелева. СПб.: Алетейя, 2002. 320 с.
8. Luhmann N. Social Systems. Ch. 6. Stanford University Press, 1995.
9. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 2. Boston, 1989.
10. Becker H. S. Moral Entrepreneurs: The Creation and Enforcement of Deviant Categories. *Social Deviance: Readings in Theory and Research*. Prentice Hall; Upper Saddle River, 1999.
11. Götz N. Moral economy: its conceptual history and analytical prospects. *Journal of Global Ethics*. 2015. № 11:2. P. 147—162.
12. Carrier J. G. Moral economy: What's in a name. *Anthropological Theory*. 2018. № 18(1). P. 18—35.
13. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. Москва: Экономика, 1989. 501 с.
14. Лібанова Е. М. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: нац. доп. / Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, О. М. Алімов, О. М. Балакірева, І. К. Бистряков; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, Ін-т економіки та прогнозування, Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку. Умань: Сочінський, 2012. 382 с.
15. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: монографія. АПН України. Київ: Пед. думка, 2010. 520 с.
16. Дмитренко Г. А. Новий управлінський курс для України: умови формування та технології здійснення. НАПН України, Ун-т менеджменту освіти. Київ: ДКС Центр, 2012. 170 с.
17. Задорожна О. Г., Задорожний Г. В. Постнекласична економічна наука: лекції. Харків: Видавництво «ВННОСТ», 2022. 205 с.
18. Бёгельсдейк Ш., Маселанд Р. Культура в экономической науке: история, методологические рассуждения и области практического применения в современности / Пер. с англ. Н. В. Автономовой; науч. ред. В. С. Автономов. СПб.: Изд-во Института Гайдара; Изд-во «Международные отношения»; Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2016. 464 с.
19. Колот А., Герасименко О. Довіра як інститут у дзеркалі нових можливостей, викликів та імперативів соціально-економічного розвитку. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*. 2018. Vol. 8. Iss. 2. P. 8—26.
20. Casson M. Cultural Determinants of Economic Performance. *Journal of Comparative Economics*. 1993. № 17. P. 418—442.
21. Тросби Д. Экономика и культура / Пер. с англ. И. Кушнаревой. Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: ИД Высшей школы экономики, 2013. 256 с.

22. Маццукато М. Ценность всех вещей. Создание и изъятие в мировой экономике / Пер. с англ. под науч. ред. Н. Афанасова, А. Павлова. Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: ИД Высшей школы экономики, 2021. 408 с.
23. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Наш формат, 2020. 192 с.
24. Індсет А. Квантова економіка. Київ: ArtHuss. 2021. 256 с.
25. Lippman W. Public Opinion. Wading River, Long Island, 1921. 250 p. URL: <http://image.sciencenet.cn/olddata/kexue.com.cn/upload/blog/file/2010/11/20101113143833504463.pdf> (дата звернення: 23.06.2021).
26. Thomas W. I., Thomas D. S. The Methodology of Behavior Study. Ch. 13. *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York, Alfred A. Knopf, 1928. P. 553—576. URL: https://brocku.ca/MeadProject/Thomas/Thomas_1928_13.html (дата звернення: 28.06.2021).
27. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Пер. з англ. Т. Монтян. Київ: Наш час, 2012. 399 с.

REFERENCES

1. Kolot, A. M., & Herasymenko O. O. (2022). Novel formats of labor activity organization: nature, challenges, development trajectories. *Economy of Ukraine*, 5, 59-76 [in Ukrainian].
2. Kolot, A., & Herasymenko, O. (2016). Values of working life and decent work: the philosophy of cooperation and development. *Ukraine: aspects of work*, 1-2, 3-13 [in Ukrainian].
3. Kolot, A. M., & Herasymenko O. O. (2021). Work XXI: philosophy of changes, challenges, vectors of development. Kyiv: KNEU named after Vadym Hetman [in Ukrainian].
4. Thompson, E. P. (1971). The Moral Economy of the English Crowd in the XVIII Century. *Customs in Common: Studies in Traditional Popular Culture*. New York, 185-258.
5. Scott, J. (1977). Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia. New Haven.
6. Sayer, A. (2004). Moral Economy. Lancaster University, Lancaster.
7. Polanyi, K. (2002). The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time (A. Vasil'eva & A. Shurbeleva, Transl.). St. Petersburg: Aletejja [in Russian].
8. Luhmann, N. (1995). Social Systems. Stanford University Press, Chapter 6.
9. Habermas, J. (1989). The Theory of Communicative Action. Vol. 2. Boston.
10. Becker, H. S. (1999). Moral Entrepreneurs: The Creation and Enforcement of Deviant Categories. *Social Deviance: Readings in Theory and Research* (H. N. Pontell, Ed.). Prentice Hall; Upper Saddle River.
11. Götz, Norbert (2015). Moral economy: its conceptual history and analytical prospects. *Journal of Global Ethics*, 11:2, 147-162.
12. Carrier, J. G. (2018). Moral economy: What's in a name. *Anthropological Theory*, 18(1), 18-35.
13. Tugan-Baranovskij, M. I. (1989). Social foundations of cooperation. Moscow: Jekonomika [in Russian].
14. Libanova, E. M. (2012). Sustainable human development: ensuring justice. Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, Institute of Economics and Forecasting, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development. Uman: Sochinsky, 2012. 382 p. [in Ukrainian].
15. Kremen', V. H. (2010). The philosophy of human-centredness in educational space strategies. Ped. dumka, Kyiv [in Ukrainian].
16. Dmytrenko, H. A. (2012). A new management course for Ukraine: conditions of formation and technologies of implementation. NAES of Ukraine, University of Educational Management. DKS Center, Kyiv [in Ukrainian].

17. Zadorozhna, O. G. & Zadorozhny, G. V. (2022). Post-classical economic science: Lectures. Kharkiv: Publishing House «VNNOST» [in Ukrainian].
18. Beugelsdijk, S. & Maseland, R. (2016). Culture in Economics: History, Methodological Reflections and Contemporary Applications (N. V. Avtonomova, Transl., V. S. Avtonomov, Ed.). St. Petersburg: Publishing House of the Gaidar Institute; Publishing House «International relations»; Faculty of Liberal Arts and Sciences of St. Petersburg State University [in Russian].
19. Kolot, A. M. & Herasymenko, O. O. (2018). Trust as an institute in the mirror of new challenges, imperatives and possibilities of socio-economic development. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, 2, 8-26 [in Ukrainian].
20. Casson, M. (1993). Cultural Determinants of Economic Performance. *Journal of Comparative Economics*, 17, 418-442.
21. Throsby, D. (2013). Economics and culture (I. Kushnareva, Transl.). Moscow: Publishing house of the Higher School of Economics [in Russian].
22. Mazzukato, Mariana (2021). The Value of Everything. Making and Taking in the Global Economy (N. Afanasov, A. Pavlov, Transl.). Moscow: Publishing house of the Higher School of Economics [in Russian].
23. Fukuyama, Francis (2020). Identity: the demand for dignity and the politics of resentment. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
24. Indset, Anders (2021). The Quantum Economy. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
25. Lippman, W. (1921). Public Opinion. Wading River, Long Island. 250 p. <http://image.sciencenet.cn/olddata/kexue.com.cn/upload/blog/file/2010/11/20101113143833504463.pdf>
26. Thomas, W. I., & Thomas, D. S. (1928). Chapter 13. The Methodology of Behavior Study. *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York, Alfred A. Knopf, 553-576. https://brocku.ca/MeadProject/Thomas/Thomas_1928_13.html
27. Ostrom, E. (2012). Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action (T. Montian, Transl.). Kyiv: Nash chas [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 18.07.2022

A. M. Kolot, Dr.Sc. (Economics), Professor,
Vice Rector in Charge of Research and Academic Affairs
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
03057, Ukraine, Kyiv, Peremohy Ave, 54/1
E-mail: kolot@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4393-9806
Scopus ID: 55338407700

O. O. Herasymenko, PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Innovation and Investment Management
Taras Shevchenko National University of Kyiv
03022, Ukraine, Kyiv, Vasylkivska Str., 90A
E-mail: herasymenkomiid@knu.ua
ORCID: 0000-0002-1122-1189
Scopus ID: 57200444567

TO THE PHILOSOPHY OF MORAL ECONOMY: CONCEPTOLOGY OF ANTHROPOCENTRISM (Part II)

The article presents authors' vision of the philosophical platform for building a moral economy as one of the fundamental foundations of the formation of a new economic theory capable of reflecting development trends of the economy and the network society of the first half of the 21st century.

The relevance of a new perspective on moral economy development, in which the vectors, priorities, and hierarchy of socially significant actions and social progress as a whole are changing, is determined by the heated scientific debate and polemic regarding the essence and nature of ecosystem in the new socioeconomic reality. The purpose of the article is to promote a fundamental rethinking of moral economy phenomenon, prerequisites for its formation with an emphasis on people-oriented development, strengthening the role of values, culture, decent work, solidarity, which should establish a new level of social quality in the future. To argue the concept of moral economy, general scientific and special methods of scientific research have been used - theoretical generalization, induction and deduction, logical justification, abstract-logical, historical, hypothetical methods. The elements of novelty are theoretical and methodological concepts regarding the essence and nature of moral economy and evidence confirming the proposed hypothesis of its necessary development as an objective reaction of societies and their leading social forces to the new global reality, which has scientific-technical, socio-economic, demographic and institutional prerequisites. Moral economy's interpretation in the most general and detailed formulation, as opposed to the "product" approach, is given. The proposed concept of moral economy is revealed through its functions - methodological, socio-economic and institutional; organizational and managerial; worldview. Circumstances and processes that restrain socio-economic relations development on the basis of anthropocentrism and become a kind of "thrombus" on the way to building a new type of economy are singled out.

The actual role of culture in the economic sphere in the context of the relationship between culture, ethics and moral economy is revealed. The hypothesis that the unifying link between economy and culture is value is put forward. Values are considered as a resource, motive, source and existential foundation of positive social and labor dynamics. Assumptions are made regarding the parallel between phenomena and processes that generate a shortage of decent work, on the one hand, and development of the economy, which claims the status of "uncultured", "immoral", "non-human-centered", on the other. The expressed hypothesis regarding unidirectionality of the principles of formation and functioning of moral economy and phenomenon of identity is argued. A thesis that the formation of moral economy will accelerate under condition of using the potential of solidarity is substantiated.

Keywords: moral economy, culture of economy, values, anthropocentrism, human development, identity, decent work, social quality, solidarity, socioeconomic (ab)normality.